

Současné etnologické bádání o tramské subkultuře

Karel Altman

Období posledních desetiletí je érou mnoha změn v řadě vědních oborů, které našly svůj výraz i v rychlém rozvoji národopisné vědy. Zvykli jsme si nazývat národopis etnologií, obohatili jsme škálu metod své práce, ale především došlo ke značnému, ne-li přímo nevídanému rozmachu badatelského záběru našeho oboru, mnohdy o témata, která ještě v polovině 20. století byla v jeho rámci zcela nemyslitelná. Vedle tradičního venkovského prostředí coby objektu bádání nastoupil též výzkum města a velkoměsta. Zde od prvotního zkoumání dělnictva (včetně horníků) rozšířili etnografové a folkloristé svůj výzkumný úsek také na další vrstvy a skupiny obyvatel urbanizovaného prostředí. Při svých bádáních se etnologové v mnohém nechali i dále nechávají inspirovat pracemi prováděnými příbuznými vědními obory, především sociologií, kulturní historií, sociokulturní antropologií.

V rámci novodobých národopisných/etnologických výzkumů dospěli v osmdesátých letech 20. století badatelé ke zkoumání trampingu neboli tramského hnutí. Vzhledem k ne zcela známému tématu v rámci národopisné vědy se zde jeví jako nezbytné alespoň krátce charakterizovat tento kulturní jev. Tramping, tramské hnutí či tramská subkultura představují specifický fenomén, mající svou tradici na území našeho státu. Tento poměrně složitý, bohatě strukturovaný jev se řadí mezi subkultury mládeže, přičemž je však patrný přesah mimo tuto věkovou skupinu. Tramping se jeví jako forma sdružování poměrně přesně vymezené skupiny obyvatel a současně také jako specifický způsob jejich využívání volného času. Je projevem životního stylu především městské mládeže, která jej také jako první počala provozovat, vždy představovala jádro trampů a dodnes je zjevně nejpočetnější skupinou v rámci nositelů tohoto hnutí. Tento fenomén byl a je zkoumán nejen v přítomnosti, ale též retrospektivně, neboť tramping má u nás svou téměř stoletou historii. Přitom vždy vykazoval řadu atributů, jež jsou vlastní výhradně jemu a které jsou užívány všemi jeho nositeli nebo jejich většinou, a staly se tak jeho identifikačními znaky.

V období před listopadem 1989, v osmdesátých letech, věnovali tehdejší čeští a slovenští etnografové a folkloristé pozornost trampingu spíše okrajově, ojediněle, a jak je nám známo, někdy i s neblahými následky v důsledku restrikcí ze strany státního aparátu. Bratislavský etnolog Arne Mann uveřejnil v roce 1985 stať zkoumající obřady přijímání nových členů do tramské osady¹ ve sborníku ze Strážnického sympózia, za což mu – alespoň dle jeho vlastních slov – věnovala zvýšenou pozornost Státní bezpečnost (StB). Další dílo z té doby, rozsáhlá studie Václava Vohlídky², byla věnována historii trampingu ve 20. a 30. letech. Autor se zaměřil tedy nikoli na současnost, nýbrž na poměrně dávnou minulost, čímž

¹ Mann, A.: *Obřady přijímání nových členů do tramské osady*. In: *Čas života*. Brno 1985, s. 225 – 240.

² Vohlídka, V.: *Trampové 20. a 30. let*. In: *České dělnictvo III. Společenský život v dělnických organizacích a spolcích*. Zpravodaj KSVI 1988, č. 4, s. 134 – 173.

nepochybně unikl politickým postihům. Trampské hnutí v období první Československé republiky bylo socialistickými ideology hodnoceno víceméně kladně jako součást levicového proudu v rámci prvorepublikové společnosti, nadto V. Vohlídka svůj text publikoval v interním tisku Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, jenž nebyl masově šířen.

K dalšímu, tentokrát již bezúhonnému bádání o trampingu došlo po roce 1989.

V devadesátých letech badatelé brněnského pracoviště tehdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku, dnešního Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, řešili projekt podporovaný Grantovou agenturou AV ČR *Kultura dnešních dětí a mládeže se zvláštním zřetelem k folklorním projevům* (A0058604). Cílem projektu bylo studium současného stavu a proměn kultury dětí a mládeže na Moravě s přihlédnutím k vlivu masové, lidové i vysoké kultury, stejně jako sledování podílu rodiny, institucí, vrstevníků a také spontánních jevů v jejich životě. Práce směřující k naplnění takto vymezeného úkolu byly prováděny v letech 1996 – 1998.

Součástí takto zaměřených výzkumů bylo i bádání o subkulturách mládeže, mezi něž patří také tramping. V rámci těchto aktivit jsme tehdy zkoumali jednak historii, ale zejména současnost trampského hnutí. Bylo vytipováno několik trampských oblastí na různých místech Moravy, zejména tzv. Trojříčí (povodí řek Oslavy, Jihlavy a Chvojnice), Tišnovsko a Valaškokloboucko a Vsetínsko, kam jsme opakovaně mířili za účelem terénních výzkumů, během kterých bylo získáno mnoho poznatků o trampování.

Výsledky analýzy těchto poznatků jsme publikovali v několika odborných statích, jež vyšly tiskem během řešení projektu a v několika následujících letech v národopisných i regionálních odborných periodikách a ve sbornících.³ Patříčný výstup nechybí ani v publikaci *Rajče na útěku*, jež byla hlavním výstupem daného projektu.⁴

Naše již zmíněné stati o trampské subkultuře především definovaly tramping jako kulturní jev, pojednávaly o historii i současnosti trampského hnutí na Moravě, o základních podmínkách rozvoje tohoto fenoménu, o rozmanitých atributech trampingu, o otázce legality (či spíše illegality) trampského hnutí, o trampských festivitech, o vzájemném vztahu trampů a prostředí rozvíjení jejich aktivit, o trampských hospodách a další tematice.

Grantový projekt se stal důležitým impulzem i pro další naše bádání o trampingu, ve kterých jsme pokračovali v následujícím desetiletí a jež rozvíjíme dodneška. Výsledkem byly zejména další publikované stati, mimo jiné seriál o trampském hnutí na stránkách denního tisku. Etnologická pojednání o trampingu se však také stávají součástí knižních monografií

³ Altman, K.: *Bobři a medvědi. K problematice trampingu na Brněnsku*. In: Společenství dětí a kultura. Strážnice 1997, s. 121 – 125. Týž: *Trampské hospody na západní Moravě*. Západní Morava 3, 1999: 69 – 78. Týž: *Trampové a moc. K problematice postavení trampského hnutí ve společnosti od počátku 20. let do současnosti*. Český lid 87, 2000: 223 – 238.

⁴ Altman, K.: *...jak někteří trampují*. In: *Rajče na útěku. Kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami*. Brno 2003, s. 255 – 285.

věnovaných obcím, které se nalézají v blízkosti tzv. trampských oblastí, jako tomu bylo v případě rozsáhlé publikace o Kralicích nad Oslavou (Kralice nad Oslavou 2010).

Trampská tematika však byla též v posledních více než deseti letech několikrát námi prezentovaná studentům Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. A to jednak formou semestrových přednáškových cyklů, jednak praktickým terénním výzkumem pod naším vedením, který jsme několik let prováděli zvláště na Valašskokloboucku a Vsetínsku, tedy v oblasti se specifickým, mimořádně aktivním trampským hnutím. Výsledkem pak byla nejen naše stat' věnovaná trampování v tomto regionu, která se dokonce stala místním nositelům trampingu podnětem pro zpracování jejich vlastních textů, především memoárového charakteru, ale zejména celá řada studentských písemných zpráv z těchto terénních výzkumů. Byly opět zaměřeny na různá témata, například na historii a současnost místních trampských osad, na trampské festivity, na působení trampských kapel, na vztah trampingu a ekologie atd. Některé z těchto zpráv z terénního výzkumu byly publikovány v odborném etnologickém tisku.⁵ Vedle této studentské terénní praxe je však výsledkem takto zacílených bádání také diplomová práce.⁶ Jak se zdá, v současné době se zkoumání trampingu otvírají nové možnosti, což je možná poněkud paradoxní vzhledem ke skutečnosti, že trampské hnutí má zjevně svůj vrchol již dvě desítky let za sebou. Připomeňme, že jako kulturní jev zažil tramping zejména dvě období největšího rozmachu, kdy byl nejvíce rozšířen, kdy jeho nositelé byli nejpočetnější a rozvíjeli nejagilnější aktivity. Prvním obdobím byla éra první Československé republiky, zejména přelom dvacátých a třicátých let, kdy se tramping coby nový fenomén rozšířil přes odpor významné části elity tehdejší společnosti v hnutí vskutku masové. Přestože byl zábavou především mládeže z dolních vrstev, stal se také jistou módou zasahující širší společenské spektrum.

Druhým obdobím výrazného rozvoje trampingu pak byl konec šedesátých let a následná éra tzv. normalizace, končící rokem 1989. Od tohoto mezníku je trampské hnutí na sestupu, což je nepochybně důsledek zásadních politických, ekonomických, sociálních a společenských změn, které tehdy započaly. Kromě základních existenčních dispozic hrají v tomto ohledu závažnou roli zejména nové způsoby trávení volného času a zábavy. Ještě za normalizace bylo trampování pro mnohé únikem z každodenní šedi „do zelena“, tedy do přírody, z města na venkov. Současně též právě tramping (ostatně od samého počátku nazývaný „divokým skautingem“) byl svou podstatou – volným tábořením v přírodě – projevem svobody, poněkud limitované v tehdejších každodenních životě. Také tramping byl „zakázaným ovocem“, což mu nepochybně dodávalo na atraktivitě a popularitě. V současné době, byť ve značně pozměněných podmínkách, ovšem tyto pocity u trampů mohou přezívat, neboť dřívější policejní represe, leckdy dosti brutální, dnes vystřídaly sofistikovanější restriktce ze strany

⁵ Např. Novotný, M.: *Trampské hnutí ve Valašských Kloboukách*. Národopisný věstník XX (62) za rok 2003, s. 201 - 211.

⁶ Hajná, M.: *Tramping v údolí říčky Libochovky*. Brno 2009.

nových soukromých majitelů pozemků a zejména příslušníků institucionalizované Ochrany životního prostředí i přírodních správ chráněných krajinných oblastí (CHKO).

Přesto se domníváme, že se v posledních dvou desetiletích postavení trampingu a trampů ve společnosti změnilo k lepšímu. Především tramping přestal být zásadně potírán ze strany přímých mocenských, tj. politických a ideologických orgánů a institucí a jejich aparátu, což se příznivě odrazilo k celkovému zlepšení povědomí o tramském hnutí, které je dnes zjevně přijímáno pozitivněji než dříve, mimo jiné i díky kontextu dalších, zejména zcela nových subkultur dětí a mládeže, s nimiž lze tramping porovnávat. To vše má velký význam i pro dnešní a jistě i následující etnologické bádání o trampování.

Jako zvláště pozitivní se jeví současné rozšíření pramenné základny, které může badatel o tramském hnutí využívat. Zejména je v souvislosti se zrušením cenzury zjevný značný nárůst počtu i kvalit dokumentů, vztahujících se k trampingu, ať už jde o materiály přímo tramské provenience anebo zprostředkovaně pojednávající o tomto specifickém fenoménu.

Především jde o velké množství publikací, které v posledních dvaceti letech o trampování u nás, v jednotlivých místech i celých oblastech, vyšly tiskem. Vedle řady zcela nových prací rozmanitého žánru jsou nyní legálně a ve výrazně vyšším nákladu publikována díla kdysi vydávaná v samizdatu. Dělo se tak nejprve (tedy vzápětí po změně režimu) poněkud improvizovaně, ale s o to větším nadšením, záhy však ve vskutku značně vysoké kvalitě, výsledkem čehož leckdy jsou dokonce dosti reprezentativně vyvedené knihy. Původci těchto počinů jsou ovšem často sami trampové, ať už bývalí, tedy především vzpomínající pamětníci, ale často též dosud aktivní nositelé tramské subkultury.⁷

Kromě knižních publikací nutno zvláště ocenit i opětovný nárůst počtu tramských periodik, který byl patrný ihned po listopadu 1989. Šlo především o časopisy Tramp, Camp, Puchejř, Oslavské boudy, Tramský kurýr, Toulavý kamarád a četné další. Přestože hlavní rozmach těchto tiskovin již rovněž odezněl, stále jsou tramská periodika vydávána, leckdy nepřetržitě po mnoho let a na vskutku solidní, možná až nečekaně vysoké úrovni literární i technické (Puchejř, Oslavské boudy). Tvoří je často zruční grafici, publikují v nich zdatní literáti, beletristé i kronikáři, hudebníci, skladatelé i interpreti tramské hudby, a především zasvěcení znalci tramské problematiky, tedy zjevná intelektuální elita tramského hnutí.

⁷ Např. Berka, Miroslav: Posázavský pacifik. Historie železnice a trampingu na Zlaté řece. Praha 1991; Cancák, Jura (Jiří Procházka): Tramská historie řeky Jihlavy. Padochov 1997; Smejkal, Jindřich: Zaplavené vzpomínky. Třebíč 2000; Lucan (Jiří Skurovec): Tramská historie řeky Oslavky. Padochov 2001; Vinklát, Pavel: Kronika trampingu v Jizerských horách 1934 – 2004. Liberec 2004; Tramping na řece Jihlavě. Padochov 2008; Moidl, Zdeněk: Kronika východočeského trampingu. Liberec 2008; Neuvirt, Miroslav: Bylo to dávno před lety. Chaty a chataři v údolí řeky Střely. Plzeň 2012, a četné další publikace.

K těmto zdrojům cenných informací však v posledních letech přibyl ještě jeden pramen, a to pramen zcela zásadní. Jsou jím webové stránky trampů prezentované na internetu. Jde o stránky jednotlivých trampských osad, ale také dalších trampských sdružení a aktivit, zejména trampských kapel, jednotlivých festivalů trampské hudby, trampských časopisů, stránky českých trampů ve světě a jejich přátel. Ve svém celku skýtají obrovské množství vesměs kvalitního a snadno dostupného materiálu – zejména písemného a ilustračního, nebo i hudebního. K těmto webovým stránkám přistupují v elektronické podobě trampská diskusní fóra na Facebooku, která mají pro badatele rovněž svůj význam.

Vysoká úroveň a samo technické zabezpečení těchto médií jsou tak nad jiné výmluvným dokladem, se že trampingu neholdují pouze nekvalifikované síly, ale také příslušníci vzdělaných vrstev společnosti. Jak však někteří z těchto tvůrců připomínají, přínos oněch webových stránek může být i kontraproduktivní: vyzrazují totiž o trampech přespříliš konkrétních skutečností těm, kteří jejich činnost potírají.

Zmíněných pramenů rozmanitého charakteru i provenience využívají v posledních letech různí badatelé, zejména historikové trampingu, ale i pracovníci jiných oborů. Je jistě pozitivní, že k nim v současnosti přistupují také profesionální etnologové. Vedle brněnského centra bádání o trampingu nutno zmínit zejména aktivity Regionálního muzea v Jílovém u Prahy, kde je umístěna stálá expozice trampingu. Stejně tak je třeba připomenout výstavu Nové pověsti české aneb folklor atomového věku, uspořádanou v Národopisném oddělení Národního muzea v Praze pod vedením Petra Janečka. Její součástí byla i expozice věnovaná trampingu, jejímž autorem byl Jan Pohunek právě z muzea v Jílovém.

A z úplně poslední doby nutno připomenout, že v pražské Národní galerii byla před pár dny, na konci srpna 2011, zahájena výstava s názvem *Volný čas: Utopie na hranicích všednosti*. Její součástí je i expozice nazvaná *Trampství: Česká sociální utopie*, jejímž kurátorem je Milan Knížák, donedávna generální ředitel Národní galerie.

Jak je zjevné, nemělo by zůstat pouze u těchto aktivit. Trampské hnutí si nepochybně zaslouží i další bádání – a to i etnologů, neboť o trampingu zdaleka nebylo řečeno vše.

Resumé

Tramping neboli trampské hnutí představuje specifický, poměrně složitý, bohatě strukturovaný fenomén, jenž se řadí mezi subkultury mládeže na území našeho státu a částečně též na Slovensku, přestože je zde patrný časový přesah. Tento kulturní jev se profiluje jako forma sdružování skupiny obyvatel i jako specifický způsob jejich využívání volného času, je projevem životního stylu především městské mládeže z nižších a středních vrstev. Před rokem 1989 věnovali čeští a slovenští etnografové a folkloristé pozornost trampingu pouze ojediněle, od devadesátých let však k jeho výzkumu přikročili badatelé brněnského pracoviště tehdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (dnes Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.) zejména v rámci grantového projektu *Kultura dnešních dětí a mládeže se zvláštním zřetelem k folklorním projevům*. Byla zkoumána historie i

současnost tramského hnutí v několika vytipovaných tramských oblastech Moravy (západomoravské Trojříčí, Tišnovsko a Valašskokloboucko a Vsetínsko). Publikované výstupy definovaly tramping jako kulturní jev, pojednávaly o jeho historii i současnosti, základních podmínkách rozvoje tohoto fenoménu, o rozmanitých attributech, tramských festivitech, tramských hospodách, řešily otázku legality tramského hnutí. V posledních deseti letech byl tramping prezentován studentům ÚEE FF MU v Brně formou semestrových přednáškových cyklů i terénním výzkumem, výsledkem jsou studentské zprávy z terénního výzkumu, jejich vlastní odborné stati i diplomové práce. V současnosti se tramping dále rozvíjí, stejně jako bádání o tramské subkultuře v Brně i v jiných centrech, přičemž jsou mimo jiné pořádány tematicky zaměřené výstavy (Národopisné oddělení Národního muzea, Národní galerie) a vznikají celá oddělení trampingu v muzeích (Jílové u Prahy).

Klíčová slova: tramping, subkultury mládeže, trávení volného času, způsoby sdružování, česká etnologie